

TAHKİME ELVERİŞLİLİĞİN İTİRAZ ÜZERİNE İNCELENMESİNE İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER (HMK m. 422/1)

*Some Evaluations Related to the Examination of Arbitrability upon
Objection (Article 422/1 of the Code of Civil Procedure)*

Burcu HENDEM*

Öz

Tahkim, taraflar arasında çıkan uyuşmazlıkların çözülmesi için yaygın olarak başvurulan bir yoldur. Ancak her uyuşmazlık tahkim yoluyla çözülememekte, sadece tahkime elverişli olan uyuşmazlıklar hakkında bu yol mümkün olmaktadır. Ancak tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlıkla ilgili tahkimde dava açıldığında hakemler, bunu re'sen gözetebilecekler midir? Bu soruyla ilgili olarak, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 422. maddesinin 1. fıkrasında hakemlerin, kendi yetkileri hakkında karar verebilecekleri düzenlenmiştir. Bu düzenlemede, itiraz üzerine hakemlerin, kendi yetkileri hakkında karar verebilecekleri ifade edilmiştir. Fakat bu durum, tarafların elverişsizliğe itiraz etmemeleri ihtimalinde sorun yaratabilmektedir. Şöyle ki hakem kararları, mahkeme kararları gibi kesin hüküm teşkil edip ilamlı icranın konusunu oluşturduğu için tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlıkla ilgili verilen hakem kararları da mahkeme kararları gibi kesin hüküm teşkil edip icra edilebilecektir. Bu nedenle bu çalışmada, önce tahkime elverişliliğin tanımı, türleri ve elverişlilikle ilgili Türk hukukundaki düzenlemelere yer verildikten sonra, HMK'nın 422/1 hükmü çerçevesinde hakemler tarafından tahkime elverişliliğin incelenmesi ve çıkabilecek sorunlar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tahkime Elverişlilik, Hakemin Kendi Yetkisi Hakkında Karar Vermesi, Kompetenz-Kompetenz İlkesi, Tahkime Elverişliliğe İtiraz Edilmesi, Tahkime Elverişsizliğin Re'sen İncelenmesi

Makalenin Geliş Tarihi: 30.07.2023, **Makalenin Kabul Tarihi:** 23.08.2023.

* Arş. Gör. Dr., Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Usul ve İcra İflâs Hukuku Anabilim Dalı, E-posta: burcuhendem@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9573-7416. Bu makale yazarın "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Bakımından Tahkime Elverişlilik" konulu doktora tezinden üretilmiştir.

Abstract

Arbitration is a commonly used way to resolve disputes between parties. However, not every dispute can be resolved through arbitration, this way is possible only for disputes that are arbitrable. However, will the arbitrators be able to examine the non-arbitrability ex officio? Regarding this question, it is regulated in paragraph 1 of article 422 of the Code of Civil Procedure no. 6100 (CCP) that arbitrators can decide on their own powers. In this regulation, it is stated that arbitrators can make decisions about their own powers upon objection. However, this situation can create problems if the parties do not object to the non-arbitrability. Namely, since the arbitral awards, like court decisions, constitute the final decision and constitute the subject of the execution with a verdict, the arbitral awards given regarding a non-arbitrable dispute can also constitute a final judgment and be enforced like the court decisions. Therefore, in this study, the definition of arbitrability, its types and the regulations in Turkish law related to arbitrability will be included first. Then, within the framework of the provision 422/1 of the CCP, the examination of arbitrability by arbitrators and any problems that may arise will be focused on.

Keywords: Arbitrability, The Arbitrator Makes a Decision About His Own Power, Competence-Competence Principle, Objection to Arbitrability, Ex Officio Examination of Non-Arbitrability

GİRİŞ

T.C. Anayasası'na göre yargılama yetkisi, esas olarak devletin tekelindedir (m. 9). Ancak bu durum, tarafların arasında çıkan uyuşmazlıkların, devlet mahkemesinden başka bir yolla çözülemeyeceği anlamına gelmez¹. Her ne kadar uyuşmazlıklar, esas olarak devlet mahkemeleri aracılığıyla çözülsede bazı durumlarda özel hukuk uyuşmazlıklarının tahkim yoluyla çözümlenmesine imkân tanınmıştır². Bu gibi

¹ İsmail Hakkı Karafakih, *Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1952), 275.

² Hakan Pekcanitez ve Ali Yeşilirmak, *Pekcanitez Usul Medenî Usul Hukuku* (İstanbul: Onikilevha, 2017), 2594; Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1960), 404; Necip Bilge ve Ergun Önen, *Medenî Yargılama Hukuku Dersleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1978), 741-742; Karafakih, *Hukuk Muhakemeleri*, 275. Nitekim Yargıtay da verdiği bir

durumlarda, uyuşmazlığın çözümü için taraflar, devlet mahkemelerinde dava açabilecekleri gibi tahkim yoluna da başvurabileceklerdir³.

Tahkim, devlet mahkemelerinde gerçekleşen yargılamaya ikame bir yargılama biçimi ve ona nazaran istisnai bir nitelik taşıyan yargısal yoldur⁴. Bu yolla taraflar, aralarında çıkan uyuşmazlığın çözümünü hakem adı verilen kişilere bırakırlar⁵. Tahkim yargılaması gücünü, tarafların iradesinden yani, aralarında yaptıkları tahkim sözleşmesinden (HMK m. 412) alır⁶. Tahkim

kararda, “Uyuşmazlıkların devlet mahkemelerinde çözümü esas olup, tahkim istisnai bir yoldur. Aksi düşünce Anayasa'nın 9. maddesinde teminat alınan yargı yetkisinin bağımsız mahkemelerce kullanılacağına dair kurula ve tabii hakim ilkesine aykırı düşer” ifadesini kullanmıştır (Y. 15. HD, E. 2011/5332, K. 2011/5055, 12.09.2011, (KBİBB). Aynı yöndeki karar için bkz. Y. 11. HD, E. 2020/1634, K. 2022/1742, 10.03.2022, (Lexpera).

- ³ Taraflar ayrıca alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına da başvurabilirler.
- ⁴ Ramazan Arslan ve Süha Tanrıver, *Yargı Örgütü Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2001), 213, 214; Süha Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku Cilt II* (Ankara: Yetkin, 2021), 336; H. Yavuz Alangoya, *Medenî Usul Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1973), 64; Ansay, *Hukuk Yargılama Usulleri*, 407. Hakemler tarafından verilen kararların yargısal bir yönü olmadığına dair görüş için bkz. Ergun Önen, *Medeni Yargılama Hukuku* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1979), 350. Doktrinde başka bir görüş tarafından tahkimin, bir alternatif uyuşmazlık çözüm yolu olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre, yargı işlevinin hem organik anlamdaki hem de maddi anlamdaki tanımına göre mahkemelerce yerine getirilmesi gerektiğinden hakem faaliyeti, fonksiyonel anlamda yargısal faaliyet olmakla birlikte, organik anlamda yargısal faaliyet değildir [Mustafa Serdar Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü* (Ankara: Yetkin, 2013), 188].
- ⁵ Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, *Medenî Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2022), 836; Murat Atalı, İbrahim Ermenek ve Ersin Erdoğan, *Medenî Usûl Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2020), 326; İlhan E. Postacıoğlu, *Medeni Usul Hukuku Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1975), 783; H. Yavuz Alangoya, M. Kâmil Yıldırım ve Nevhis Deren-Yıldırım, *Medenî Usul Hukuku Esasları* (İstanbul: Beta, 2011), 595; Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medenî Usul Hukuku* (Ankara: Adalet, 2021), 477; İlhan E. Postacıoğlu ve Sümer Altay, *Medeni Usul Hukuku Dersleri* (İstanbul: Vedat, 2015), 1026; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı* (İstanbul: Onikilevha, 2020), 598; Baki Kuru, *Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt II* (Ankara: Yetkin, 2020), 1857; Baki Kuru, *Hukuk Muhakemeleri Usulü Cilt VI* (İstanbul: Demir, 2001), 5875; Bilge ve Önen, *Medenî Yargılama Hukuku*, 742-743; Pekcanitez ve Yeşilirmak, *Pekcanitez Usûl*, 2596; L. Şanal Görgün, Levent Börü ve Mehmet Kodakoğlu, *Medenî Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2022), 696.
- ⁶ Matti S. Kurkela, Santtu Turunen ve Conflict Management Institute (COMI), *Due Process In International Commercial Arbitration* (New York: Oxford, 2010), 1; Julian

sözleşmesinin temelini de sözleşme özgürlüğü⁷ oluşturur⁸. Çünkü usul hukukunda yapılan sözleşmeler, sözleşme özgürlüğünün bir sonucudur⁹. Ancak sözleşme özgürlüğü mutlak değildir ve taraflar, sadece kanunun izin verdiği, yani tahkime elverişli olan uyuşmazlıklar hakkında tahkime başvurabilirler (HMK m. 408). Hâl böyle olmakla birlikte, tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlıkla ilgili tahkime başvurulduğunda, HMK m. 422/1 hükmü gereğince hakemlerin, kendi yetkileri hakkında karar verebilecekleri düzenlenmiştir. Fakat bu hüküm doğrultusunda hakemler, uyuşmazlığın tahkime elverişliliğini tarafların itirazı üzerine incelemekte ve bu durum da bazı sorunların doğmasına sebebiyet verebilmektedir. Makalemizde, bu konu üzerinde durulacak ve çikabilecek sorunlara işaret edilecektir.

D.M. Lew, Loukas A. Mistelis ve Stefan M. Kröll, *Comparative International Commercial Arbitration* (The Hague: Kluwer Law International, 2003), 99, 100; Alangoya, *Tahkimin Niteliği*, 6; Steven C. Bennett, *Arbitration: Essential Concepts* (New York: ALM Media LLC, 2002), 59. Tahkim sözleşmesi, sözleşme özgürlüğü kapsamında tarafların, uyuşmazlığı çözmek için hakemlere verdikleri yetkidir (Kurkela, Turunen ve Conflict Management Institute, *International Commercial Arbitration*, 43).

⁷ Sözleşme özgürlüğü, kişilerin özgür iradeleriyle sözleşme yapma ve sözleşmenin içeriğini belirleme serbestisidir [M. Kemal Oğuzman ve M. Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt I* (İstanbul: Vedat, 2015), 23; Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Turhan, 2016), 84; Safa Reisoğlu, *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Beta, 2014), 133].

⁸ Thomas E. Carbonneau, "The Exercise of Contract Freedom in the Making of Arbitration Agreement," *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 36, no. 4 (October 2003): 1192-1193; Kurkela, Turunen ve Conflict Management Institute, *International Commercial Arbitration*, 25; Loukas A. Mistelis ve Stavros L. Brekoulakis, *Arbitrability: International and Comparative Perspectives* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2009), 7; İbrahim Doğan Takavut, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Doğrudan Uygulanan Kurallar* (İstanbul: Onikilevha, 2018), 30; Alan Uzelac, "(In)arbitrability and Exclusive Jurisdiction," içinde *International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution*, ed. Stefan Kröll, Loukas A. Mistelis, Viscasillas P. Perales ve V. Rogers (The Netherlands: Kluwer Law International, 2011), 455.

⁹ Sema Taşpınar, *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri* (Ankara: Yetkin, 2001), 57; Saim Üstündağ, *Medenî Yargılama Hukukunda Kanun Yolları ve Tahkim* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1971), 68.

I. TAHKİME ELVERİŞLİLİK KAVRAMI

Tahkime elverişlilik, hangi tür konuların tahkimle çözülebileceği ya da çözülemeyeceği gibi basit bir soruyu içermekle¹⁰ birlikte aslında, görüldüğü kadar kolay bir mesele değildir. Çünkü tahkime elverişlilik, uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözülebilecek bir konu olmasını ve tarafların, tahkime başvurmaya yetkili olmalarını gerektirir¹¹. Bu da bizi aşağıda açıklanacak olan, “objektif tahkime elverişlilik (*ratione materiae*)” ve “sübjektif tahkime elverişlilik (*ratione personae*)” kavramlarına götürür¹².

Kural olarak tahkim, tarafların serbest iradelerine dayanır ve taraflar, uyuşmazlığı çözecek hakemleri, yargılama usulünü, tahkim yerini ve tahkime uygulanacak hukuku serbestçe belirleyebilirler¹³. Ancak durum böyle olmakla birlikte, hangi uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülebileceği, her devletin kendi politik, sosyal ve ekonomik durumuna göre kanunlarla ya da içtihatlarla belirlenmiştir¹⁴. Bazı uyuşmazlıklar, sadece devlet mahkemeleri tarafından ele alınması gerektiği düşünülen kamu düzeni konularını içerebilir¹⁵. Bu

¹⁰ Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 187; Mistelis ve Brekoulakis, *Arbitrability*, 49; Ilias Bantekas, “The Foundations of Arbitrability in International Commercial Arbitration,” *Australian Year Book of International Law* 27, no. 1 (2008): 193; Thomas E. Carbonneau, *The Law and Practice of Arbitration* (New York: JurisNet LLC, 2009), 43; Thomas E. Carbonneau, *Employment Arbitration* (New York: JurisNet LLC, 2006), 31; Alex Mills, “Arbitral Jurisdiction,” İçinde *The Oxford Handbook of International Arbitration*, ed. Thomas Schultz ve Federico Ortino (New York: Oxford University Press, 2020), 86; Herbert Kronke, Patricia Nacimiento, Dirk Otto ve Nicola Christine Port, *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A Global Commentary on the New York Convention* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2010), 349; Jan Engelmann, *International Commercial Arbitration and the Commercial Agency Directive: A Perspective from Law and Economics* (Berlin: Springer, 2017), 24.

¹¹ Karl-Heinz Böckstiegel, “Public Policy as a Limit to Arbitration and Its Enforcement,” *Dispute Resolution International* 2, no. 1 (May 2008): 127; Emmanuel Gaillard ve John Savage, ed., *On International Commercial Arbitration* (The Hague/Boston/London: Kluwer Law International, 1999), 312; Mehmet Sarı, “Tahkime Elverişlilik,” *THD*, S. 32 (Nisan 2009): 148.

¹² Bkz. aşağıda III, A, B.

¹³ Sarı, “Tahkime Elverişlilik,” 147.

¹⁴ Loukas A. Mistelis ve Julian D.M. Lew, *Pervasive Problems in International Arbitration* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2006), 363; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 199; Niek Peters, *The Fundamentals of International Commercial Arbitration* (The Netherlands: Maklu, 2017), 82; Mauro Rubino Sammartano, *International Arbitration: Law and Practice* (New York: Juris, 2014), 344.

¹⁵ Andrew Rogers, “Arbitrability,” *Asia Pacific Law Review* 1, no. 2 (1992): 1; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 188; Mistelis ve Brekoulakis, *Arbitrability*, 4; Uzelac, “(In)arbitrability,” 454.

düşüncenin temelinde, toplum menfaatinin, tahkim yargılamasından zarar görebileceği endişesi yatmaktadır¹⁶. Ancak hiçbir deneysel kanıt, hakemlerin hâkimlerden daha az güvenilir veya yetkin olduğunu göstermemektedir¹⁷. Hâl böyle olmakla birlikte, bazı uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülmesi caiz görülmemiş, bunların tahkime elverişsiz olduğu kabul edilmiştir. İşte tahkime elverişlilik, sözleşmeden doğan özgürlüğün kullanımının sona erdiği ve kamusal yargılamaya görevinin başladığı noktayı belirlemektedir¹⁸.

II. TÜRK HUKUKUNDAKİ TAHKİME ELVERİŞLİLİĞE İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Bir hukuk sistemi, hassas olduğunu düşündüğü belirli uyuşmazlıkları tahkim dışında bırakarak bunların, devlet mahkemeleri tarafından toplumun çıkarlarına uygun bir şekilde karara bağlanmasını isteyebilir¹⁹. Bu nedenle, yapılan tahkim sözleşmesi geçerli olsa bile, devletler kendi mevzuatı ve yargı kararlarıyla belirli uyuşmazlık kategorilerini tahkim dışında bırakmışlardır²⁰. Devletler, mevzuatında ve yargı kararlarında tahkime elverişliliğe ilişkin farklı yaklaşımlar benimsediği için hangi tür uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülebileceği konusunda devletten devlete farklılık söz konusudur²¹. Hatta

¹⁶ Mustafa Serdar Özbek, *Tahkim Hukuku Cilt I* (Ankara: Yetkin, 2022), 785; Rogers, “Arbitrability,” 1.

¹⁷ William W. Park, “Private Adjudicators and the Public Interest: The Expanding Scope of International Arbitration,” *Brooklyn Journal of International Law* 12, no. 3 (1986): 638.

¹⁸ Thomas E. Carbonneau ve Janson Francois, “Cartesian Logic and Frontier Politics: French and American Concepts of Arbitrability,” *Tulane Journal of International and Comparative Law* 2, no. 1 (Spring 1994): 194; Divyesh Menon, “The Arbitrability of Consumer Disputes: Buyer Beware,” *Bristol Law Review* 2013, (2013): 147; Burak Huysal, *Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik* (İstanbul: Vedat, 2010), 13.

¹⁹ Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 332.

²⁰ Gary B. Born, *International Arbitration: Law and Practice* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2012), 82.

²¹ Howard M. Holtzmann ve Joseph E. Neuhaus, *A Guide to the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: Legislative History and Commentary* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2017), 671; Born, *Law and Practice*, 82; Mistelis ve Brekoulakis, *Arbitrability*, 8, 10; Ilias Bantekas, *An Introduction To International Arbitration* (United Kingdom: Cambridge University Press, 2015), 29. Bu sebeple Model Kanun hazırlanırken, tahkime elverişli olmayan meseleler listesi üzerinde dünya çapında bir uzlaşa sağlamak veya bu olmazsa, devletlerin genişletebileceği tahkime elverişli olmayan üç veya dört meseleden oluşan bir çekirdek liste oluşturma düşüncesi ileri sürüldü ancak kapsamlı bir liste üzerinde fikir birliğine varmanın zor olduğu ifade edildi (Holtzmann ve Neuhaus, *Commercial Arbitration*, 671).

tahkime elverişli uyuşmazlıkların kapsamı, aynı ülkede millî ve milletlerarası tahkimde bile farklılık gösterebilmekte, bu sebeple de bir uyuşmazlık millî tahkimde tahkime elverişsizken, milletlerarası tahkimde tahkime elverişli olabilmektedir²².

Türk hukuk tarihindeki tahkime elverişlilikle ilgili düzenlemelere verebileceğimiz ilk örnek, Mecelle-i Ahkâmı Adliye'nin 1841. maddesidir²³. Bu maddede, "*Hukuk-i nâsa müteallik mal da'valarında tahkim câizdir*" denilmiştir²⁴. Diğer bir örnek olarak, 1086 sayılı mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun (HUMK) 518. maddesinde de tahkime elverişlilik hususu düzenlenmiş ve "*Yalnız iki tarafın arzularına tâbi olmayan mesailde tahkim cereyan etmez*" denilmek suretiyle, bu konudaki kural belirlenmiştir. Söz konusu düzenleme gereğince yalnızca, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemediği uyuşmazlıklar tahkime elverişsiz kabul edilmiştir. Hâlbuki bu konuya ilişkin HMK'daki düzenleme, HUMK'taki düzenlemeden biraz daha kapsamlıdır.

Tahkime elverişliliğin düzenlendiği HMK'nın 408. maddesinde, "*Taşınmaz mallar üzerindeki aynı haklardan veya iki tarafın iradelerine tabi olmayan işlerden kaynaklanan uyuşmazlıklar tahkime elverişli değildir*" denilmiştir²⁵. Bu hüküm doğrultusunda, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf

²² Özbek, *Tahkim Hukuku*, 786. Örneğin İsviçre hukukundaki düzenlemelere bakıldığında tahkime elverişlilikle ilgili olarak, millî ve milletlerarası tahkimde farklı düzenlemeler olduğu dikkat çekmektedir. Şöyle ki, millî tahkimin düzenlendiği İsviçre Medeni Usul Kanunu'nun 354. maddesinde, tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri herhangi bir iddianın tahkim sözleşmesine konu olabileceği ifade edilmişken, milletlerarası tahkimin düzenlendiği Milletlerarası Özel Hukuka Dair Federal Kanun'un 177. maddesinin 1. fıkrasında, malvarlığına ilişkin herhangi bir talebin tahkime konu edilebileceği düzenlenmiştir.

²³ Pekcanitez ve Yeşilırmak, *Pekcanitez Usûl*, 2631; Özbek, *Tahkim Hukuku*, 808.

²⁴ Pekcanitez ve Yeşilırmak, *Pekcanitez Usûl*, 2631; Özbek, *Tahkim Hukuku*, 808.

²⁵ Doktrindeki bir görüşe göre HMK m. 408 ve MTK m. 1/4'te yer alan düzenlemelerde ifade edildiği gibi taşınmazın aynından doğan ve iki tarafın üzerinde serbestçe tasarruf edemediği uyuşmazlıklar tahkim yoluyla çözülemeyeceği için bu tür uyuşmazlıklarda Türk mahkemelerinin münhasır yetkisi söz konusudur. Bu görüşe göre HMK m. 11 ve devamında düzenlenen kesin yetki kuralları, uyuşmazlığı tahkim yargılamasının dışına çıkartan münhasır yetki hallerinden değildir [Nevhis Deren Yıldırım, *Uncitral Model Kanunu ve Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları* (İstanbul: Alkim, 2004), 30. Ayrıca bkz. Huysal, *Tahkime Elverişlilik*, 258. Bu konudaki görüşler için bkz. Nuray Ekşi, *Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi* (İstanbul: Beta, 2000), 213 vd.]. HMK m. 11 ve devamında düzenlenen kesin yetki kuralları, mahkemenin yer bakımından yetkisiyle ilgili olup, uyuşmazlığın o yer

edemedikleri hususlarla taşınmazın aynından doğan uyuşmazlıklar tahkim yoluyla çözülemeyecektir²⁶. Maddenin gerekçesine²⁷ bakıldığında bu kuralın, HUMK'un 518. maddesi ile hukukumuzda girdiği ifade edilmiş, HUMK'taki düzenlemede sadece tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edemedikleri uyuşmazlıklarla ilgili bir sınırlama getirilmişken, HMK'daki düzenlemede bu sınırlamaya ek olarak, taşınmazın aynına ilişkin uyuşmazlıkların da tahkime elverişsiz olduğu eklenerek, 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu'ndaki (MTK) düzenleme ile paralellik sağlandığı belirtilmiştir. MTK'nın 1. maddesinin 4. fıkrasında ise “*Bu Kanun, Türkiye’de bulunan taşınmaz mallar üzerindeki aynı haklara ilişkin uyuşmazlıklar ile iki tarafın iradelerine tâbi olmayan uyuşmazlıklarda uygulanmaz*” ifadesine yer verilmiştir. Görüldüğü üzere hem millî tahkimde hem de milletlerarası tahkimde, tahkime elverişlilik için aynı iki ölçüt belirlenmiştir. Ancak HMK m. 407 ve MTK m. 1/2 gereğince, yabancılık unsuru²⁸ taşımayan uyuşmazlıklara HMK'daki tahkime

mahkemesinde görülmesini şart koşar. Yoksa uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözümlenmesine engel teşkil etmez. Bir uyuşmazlık hakkında yetki sözleşmesi yapılamamasının, başka bir deyişle o uyuşmazlık için kesin yetkili mahkemenin olması, uyuşmazlığın tahkim yoluyla çözümüne doğrudan engel oluşturmaz (Bkz. Deren Yıldırım, *Tahkimin Esaslı Sorunları*, 30).

²⁶ Doktrinde bir görüş tarafından, taşınmazlar üzerindeki aynı haklardan doğan uyuşmazlıklar ile iki tarafın iradelerine tâbi olmayan işlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların aynı olduğu ve bu nedenle, yasama tekniği açısından ayrıca vurgu yapılmasına gerek olmadığı belirtilmiştir (Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, 343).

²⁷ “Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574)”, Dönem: 23, Yasama Yılı: 3, Sıra Sayı No: 393, E.T. 01.07.2023, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c089/tbmm23089050ss0393.pdf>.

²⁸ Yabancılık unsurundan ne anlaşılması gerektiği ise MTK'nın 2. maddesinde belirtilmiştir. Bu düzenlemeye göre; “*Aşağıdaki hâllerden herhangi birinin varlığı, uyuşmazlığın yabancılık unsuru taşıdığını gösterir ve bu durumda tahkim, milletlerarası nitelik kazanır.*

1. Tahkim anlaşmasının taraflarının yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin ayrı devletlerde bulunması.

2. Tarafların yerleşim yeri veya olağan oturma yerinin ya da işyerlerinin;

a) Tahkim anlaşmasında belirtilen veya bu anlaşmaya dayanarak tespit edilen hâllerde tahkim yerinden,

b) Asıl sözleşmeden doğan yükümlülüklerin önemli bir bölümünün ifa edileceği yerden veya uyuşmazlık konusunun en çok bağlantılı olduğu yerden,

Başka bir devlette bulunması.

3. Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşmeye taraf olan şirket ortaklarından en az birinin yabancı sermayeyi teşvik mevzuatına göre yabancı sermaye

ilişkin hükümler uygulanacakken, yabancılık unsuru taşıyan uyuşmazlıklara da MTK'daki hükümler uygulanacaktır²⁹. Başka bir deyişle, MTK'nın 2. maddesinde tanımlandığı şekilde yabancılık unsuru içermeyen ve tahkim yerinin Türkiye olarak belirlendiği uyuşmazlıklara, HMK'da yer alan millî tahkime ilişkin hükümler uygulanacak; tahkim yeri Türkiye olarak belirlenen ve yabancılık unsuru içeren uyuşmazlıklara da MTK'da yer alan hükümler uygulanacaktır. Dolayısıyla bir uyuşmazlığın tahkime elverişliliği de tâbi olduğu kanundaki hükümlere göre incelenecektir.

III. TAHKİME ELVERİŞLİLİK TÜRLERİ

Bir uyuşmazlığın tahkimde görülebilmesi için uyuşmazlık konusunun tahkime elverişli olması, tarafların tahkim sözleşmesi yapabilmeleri için gerekli yetkiye sahip olmaları ve tahkim sözleşmesinin, uyuşmazlığın doğumundan sonra yapılmasıyla ilgili öngörülen bir kısıtlama varsa, bu kısıtlamaya uygun şekilde yapılmış olması gerekir. Bu doğrultuda, objektif ve sübjektif tahkime elverişlilik ayrımı dışında doktrinde, tahkim sözleşmesinin yapıldığı zamanla ilgili olarak, mutlak ve nispi tahkime elverişlilik ayrımı da yapılmıştır³⁰.

A. Sübjektif Tahkime Elverişlilik

Sübjektif tahkime elverişlilik, bir gerçek ya da tüzel kişinin, tahkim sözleşmesine ya da tahkim yargılamasına taraf olup olmayacağını belirlenmesidir³¹. Belirli kişi ya da kuruluşların, statüleri veya işlevleri nedeniyle uyuşmazlıklarını tahkime götüremeyecek durumda olup

getirmiş olması veya bu sözleşmenin uygulanabilmesi için yurt dışından sermaye sağlanması amacıyla kredi ve/veya güvence sözleşmeleri yapılmasının gerekli olması.
4. Tahkim anlaşmasının dayanağını oluşturan asıl sözleşme veya hukukî ilişkinin, bir ülkeden diğerine sermaye veya mal geçişini gerçekleştirilmesi”.

²⁹ Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul*, 478.

³⁰ Bkz. Sema Taşpınar Ayvaz, “Bedensel Zararlarda Tahkim,” içinde *Türkiye Barolar Birliği Bedensel Zararlardan Dolayı Hukuki Sorumluluk Uluslararası Kongresi*, ed. Necdet Basa ve Sema Uçakhan Güleç (Kıbrıs: Türkiye Barolar Birliği, 2019), 418-420.

³¹ Philippe Bärtsch ve Dorothee Schramm, *Arbitration Law of Switzerland: Practice and Procedure* (New York: JurisNet LLC, 2014), 31; Pekcanitez ve Yeşilirmak, *Pekcanitez Usûl*, 2636; Özbek, *Tahkim Hukuku*, 790; Ceren Eyüboğlu, “Türk Hukukunda Tahkim Anlaşmasının Geçerliliği,” *ABD*, S. 3 (2017): 237; Huysal, *Tahkime Elverişlilik*, 18; Sezin Aktepe Artık, *Medeni Usûl Hukukunda Hakem Kararlarının İptali Sebepleri (HMK m. 439)* (İstanbul: Onikilevha, 2023), 391; Sarı, “Tahkime Elverişlilik,” 161.

olmadıkları sübjektif tahkime elverişlilikle ilgili bir konudur³². HMK'nın 17. maddesinde, yetki sözleşmesi yapabilmek için tarafların tacir ya da kamu tüzel kişisi olması aranırken, tahkim sözleşmesi yapabilmek için Kanun'da böyle bir kısıtlamaya yer verilmemiştir (HMK m. 412)³³. Ancak doktrinde bir görüş tarafından, tüketicilerin taraf oldukları tahkim sözleşmelerine de HMK m. 17 hükmünün evleviyetle uygulanması ve tahkim şartının tüketiciye karşı ileri sürülmemesi gerektiği savunulmuştur³⁴.

Sübjektif tahkime elverişlilik tarafların, tahkim sözleşmesi yapabilmeleri için gerekli yetkiye sahip olup olmamalarını³⁵ ifade etmekle birlikte aslında daha çok, devletlerin ve kamu tüzel kişilerinin tahkim sözleşmesi yapmak için gerekli yetkiye sahip olup olmadıklarıyla ilgili bir konudur³⁶. Örneğin Fransız

³² Bernard Hanotiau, "The Law Applicable to Arbitrability," içinde *Improving the Efficiency of Arbitration and Awards: 40 Years of Application of the New York Convention*, ed. Albert Jan van den Berg (Paris: ICCA Congress Series 9, 1999), 147; Bernard Hanotiau ve Caprasse Olivier, "Arbitrability, Due Process, and Public Policy under Article V of the New York Convention-Belgian and French Perspectives," *Journal of International Arbitration* 25, no. 6 (December 2008): 724; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 187; Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 312-313; Carbonneau ve Francois, "Concepts of Arbitrability," 210; Huysal, *Tahkime Elverişlilik*, 18.

³³ Seyhan Selçuk, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hakem Kararlarının İptali* (Ankara: Yetkin, 2018), 240; Nagehan Okumuş, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Hakem Kararlarının İptali* (İstanbul: Onikilevha, 2021) 207.

³⁴ Ali Cem Budak, "Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Tahkim Hükümleri," *UTTDER* 1, S. 1 (2012): 39; Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul*, 480. Aynı yöndeki görüş için bkz. Fatih Aydemir, *Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi* (İstanbul: Onikilevha, 2017), 228.

³⁵ Doktrinde bir görüşe göre reşit ve ayırt etme gücüne sahip olmayanlar ile iflâs etmiş olan kişilerin tahkim sözleşmesine taraf olmaları durumunda, sübjektif tahkime elverişsizlikten söz edilecektir (Pekcanitez ve Yeşilirmak, *Pekcanitez Usûl*, 2636; Aktepe Artık, *Hakem Kararlarının İptali*, 391; Bärtsch ve Schramm, *Arbitration Law of Switzerland*, 32). Doktrindeki başka bir görüşe göre sübjektif tahkime elverişlilik, tarafların, tahkim sözleşmesi yapma ehliyetiyle ilgili bir husus olmakla birlikte, tahkim sözleşmesinin hukuken geçerli olmasını da etkilemektedir (Özbek, *Tahkim Hukuku*, 790).

³⁶ L. Yves Fortier, "Arbitrability of Disputes," içinde *Global Reflections on International Law, Commerce and Dispute Resolution*, ed. Gerald Aksen, Karl-Heinz Böckstiegel, Michael J. Mustill, Paolo Michele Patocchi ve Anne Marie Whitesell (Paris: ICC Publishing, 2005), 270; Antonias Dimolitsa, "Separability and Kompetenz-Kompetenz," içinde *Improving the Efficiency of Arbitration and Awards: 40 Years of Application of the New York Convention*, ed. Albert Jan van den Berg (Paris: ICCA

Medeni Kanunu'nun 2060. maddesinde, "kamu kurumlarına ilişkin ihtilaflarda" tahkime başvurulamayacağı belirtilmiştir³⁷. Ülkemizde ise 1999 yılında 4446 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile Anayasa'nın 125. maddesine ekleme yapılmıştır. Bu ekleme sonucunda, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülebileceği ifade edilmiştir. Böylelikle hukukumuzda, kamu tüzel kişilerinin, tahkim sözleşmesine taraf olmalarıyla ilgili artık bir engel kalmamış, sübjektif olarak tahkime elverişli hâle gelmiştir.

B. Objektif Tahkime Elverişlilik

Uyuşmazlık konusunun, tahkimle çözülmeye uygun olması durumu ise objektif tahkime elverişlilikle ilgilidir³⁸. Objektif tahkime elverişlilik tarafların, uyuşmazlıklarını tahkim yoluyla çözmeye iradelerine getirilen bir kısıtlamadır³⁹. Şöyle ki, bazı uyuşmazlıkların, kamu düzenini ilgilendiren konuları içerdiği gerekçesiyle tahkim yoluyla çözümleri engellenmiş, yalnızca devlet mahkemelerinde çözümlenmesine izin verilmiştir⁴⁰. Yukarıda belirtildiği gibi hukukumuzda hangi uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülemeyeceği HMK m. 408'de ve MTK m. 1/4'te düzenlenmiştir. Söz konusu bu düzenlemeler, sübjektif tahkime elverişlilikle ilgili bir hüküm içermemekte, ancak objektif tahkime elverişlilikle ilgili sınırı belirlemektedir. Bu doğrultuda, taşınmazın aynından doğan veya iki tarafın üzerinde serbestçe tasarruf edemediği uyuşmazlıklar objektif bakımdan tahkime elverişli

Congress Series 9, 1998), 249; Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 313; Özbek, *Tahkim Hukuku*, 790.

³⁷ Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 314.

³⁸ Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 313; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 187-188; Hanotiau, "Arbitrability," 147; Carbonneau ve Francois, "Concepts of Arbitrability," 210; Hanotiau ve Olivier, "Arbitrability," 724; Pekcanitez ve Yeşilirmak, *Pekcanitez Usûl*, 2636; Özbek, *Tahkim Hukuku*, 789; Huysal, *Tahkime Elverişlilik*, 15; Eyüboğlu, "Tahkim Anlaşmasının Geçerliliği," 237; Bärtsch ve Schramm, *Arbitration Law of Switzerland*, 29. Tüm dünyada geçerliliği olan, tahkime elverişli konuların yer aldığı bir liste mevcut değildir. Bunun nedeni, tahkime elverişli uyuşmazlıkların ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Sadece ülkeden ülkeye değil, aynı ülkede zaman içerisinde bile tahkime elverişli uyuşmazlıklar değişebilmektedir (Aktepe Artık, *Hakem Kararlarının İptali*, 393).

³⁹ Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 188.

⁴⁰ Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 188; Fortier, "Arbitrability," 270.

değildir. Bu uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda tahkime başvurulamayacak, başvurulmuşsa da HMK m. 422/1 hükmü gereğince hakemlerin yetkisine itiraz edilebilecektir.

Objektif tahkime elverişlilik de kendi içerisinde, tahkim sözleşmesine konu edilen uyuşmazlıkların tamamının ya da bir kısmının tahkime elverişli olması durumuna göre bir ayırım yapılarak incelenebilecektir.

1. Tahkime Kısmî Elverişlilik

HMK m. 412/1 hükmü gereğince taraflar, aralarında çıkan ya da çıkması muhtemel olan uyuşmazlıkların tamamı ya da bir kısmı için tahkim sözleşmesi yapabilirler. Ancak tarafların yapmış oldukları tahkim sözleşmesinde yer alan uyuşmazlıkların tamamı tahkime elverişli olmayabilir. Yani uyuşmazlıkların bir kısmı tahkime elverişliyken, diğer kısmı elverişsiz olabilir. Örneğin A ile B arasında yapılan kat karşılığı inşaat sözleşmesinde, taraflar arasında çıkacak uyuşmazlıklarda, tahkime başvurulacağına ilişkin bir tahkim şartının yer aldığını varsayalım. Bu sözleşmeden doğan taşınmazın devrine ilişkin uyuşmazlık, taşınmazın aynına ilişkin olduğundan, HMK m. 408 hükmü gereğince tahkime elverişsizken; aynı sözleşmeden doğan para alacağına ilişkin uyuşmazlık ise tahkime elverişli olacaktır. Böyle bir durumda, tahkim sözleşmesine konu olan uyuşmazlıklardan sadece bir kısmı için tahkime başvurmak mümkün olduğundan, tahkime kısmî elverişlilikten söz edilecektir⁴¹. Tahkime kısmî elverişlilik durumunda, tahkime elverişli olmayan uyuşmazlıklar için devlet mahkemelerinde dava açmak gerekecektir.

2. Tahkime Tam Elverişlilik

Tarafların tahkim sözleşmesine konu ettikleri uyuşmazlıkların tümü için tahkim yolu açıksa, tahkime tam elverişlilik söz konusudur. Örneğin taşınır satım sözleşmesinden doğan uyuşmazlıklar için tahkime başvurulacağı kararlaştırılmışsa durum böyledir. Bu sözleşmeden doğan taşınırın hem satım bedeline hem de mülkiyete ilişkin uyuşmazlıklar, HMK m. 408 hükmü gereğince tahkime elverişli olduğu için tam elverişlilikten bahsedilecek ve tüm uyuşmazlıklar tahkim yoluyla çözülebilecektir.

C. Mutlak-Nispî Tahkime Elverişlilik

HMK m. 412'de yer alan düzenleme gereğince taraflar, uyuşmazlık doğmadan önce ya da doğduktan sonra tahkim sözleşmesi yapabileceklerdir.

⁴¹ Hüseyin Afşın İlhan, *Tahkim Sözleşmesinin Geçerliliği* (Ankara: Adalet, 2016), 231.

Ancak bazen kanun ya da yargı uygulaması gereği sadece, uyuşmazlık doğduktan sonra tahkim sözleşmesi yapılmasına izin verilmiştir⁴². İşte buna doktrinde, nispi tahkime elverişlilik adı verilmektedir⁴³. Herhangi bir kanuni ya da yargısal kısıtlama olmadan tarafların, uyuşmazlık doğmadan önce de tahkim sözleşmesi yapabilmeleri durumu ise mutlak tahkime elverişliliğidir. Mutlak elverişlilikte taraflar, uyuşmazlık doğmadan önce ya da doğduktan sonra tahkim sözleşmesi yapma konusunda bir serbestiye sahiplerdir. Ancak nispi tahkime elverişlilikte taraflar, böyle bir serbestiye sahip olmayıp, yalnızca uyuşmazlık doğduktan sonra tahkim sözleşmesi yapabileceklerdir.

Hukukumuzda, nispi tahkime elverişlilikle ilgili düzenlemelere rastlamak mümkündür. Örneğin 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) 262. maddesinde, "*Yerleşim yeri Türkiye'de olan alıcı, tarafı olduğu taksitle satış sözleşmesinden doğacak uyuşmazlıklar konusunda, yerleşim yerindeki mahkemenin yetkisinden önceden feragat edemeyeceği gibi, tahkim sözleşmesi de yapamaz*" ifadesi yer almaktadır⁴⁴. Bunun dışında, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 1271. maddesinin 2. fıkrasında da, "*Tazminat istemi doğmadan önce yapılan yetki ve tahkim sözleşmeleri geçerli değildir*" hükmü düzenlenmiştir. Yine benzer şekilde, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 20. maddesinin 1. fıkrasında, iş sözleşmesinin feshinden sonra tarafların anlaşması üzerine uyuşmazlığın, iş mahkemesi yerine özel hakeme de götürülebileceği ifade edilmiştir⁴⁵. Bu düzenlemelerde yer alan uyuşmazlıklar,

⁴² Taşpınar Ayvaz, "Tahkim," 418. Doktrinde, cezaî şartın fahiş olduğu iddiasına ilişkin olarak, cezaî şartın bağlanmış olduğu şart gerçekleştikten sonra tahkim yoluna başvurulabileceği ancak şart gerçekleşmemişse, TBK m. 182/3 hükmü gereğince hâkim, fahiş gördüğü cezaî şartı kendiliğinden indirebileceği için tahkim yoluna başvurulamayacağı ifade edilmiştir (Postacıoğlu, *Medeni Usul*, 787; Bilge Umar, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi* (Ankara: Yetkin, 2014), 1187-1188).

⁴³ Taşpınar Ayvaz, "Tahkim," 418.

⁴⁴ Bu hüküm, TBK m. 263/4 hükmü gereğince, alıcının tacir sıfatıyla hareket ettiği veya malın bir ticari işletmenin ihtiyacı için ya da mesleki amaçlarla satın alınması durumunda uygulanmayacak, tahkim sözleşmesi yapılabilecektir [Nuray Ekşi, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Tahkim* (İstanbul: Beta, 2019), 55].

⁴⁵ Doktrinde bu hükmün lafzı itibarıyla, tahkim sözleşmesinin fesihten sonra yapılması gerektiği ve böylelikle, fesih sonucunda işverene bağlılığı ortadan kalkan işçinin, tahkim sözleşmesi yapma iradesinin fesihten sonra serbest olacağı, aksi durumun "işçiyi koruma ilkesi"yle bağdaşmayacağı görüşünü destekler nitelikte olduğu ifade edilmiştir [Nuri Çelik, "İş Sözleşmesinde Kararlaştırılan Özel Hakem Anlaşmasının İradeyi Sakatlayan Bir Durumun Varlığı İspatlanamadıkça Geçerli Sayılması," *DEÜHFD* (Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan), Özel Sayı (2007): 26; Müjgan Yücel, "İş Güvencesi Kapsamında 'Özel Hakem Şartı' (İş Kanunu Madde 20),"

*LİHSGHD 1, S. 4 (2004): 1355, 1357; Müjgan Yücel, "Fesih Bildirimine İtirazda Özel Hakemin Kararlarının Kapsamı, İşe Başlatmama Halinde Tazminata Miktar Belirtmeden Karar Verilmesine İlişkin Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin Bir Kararı," MÜHFHAD 14, S. 3 (2008): 285, 286]. Hâlbuki Yargıtay'ın bu konuda verdiği bir kararda, "Dairemiz uygulamasına göre, sözleşmenin yapılması veya devamı sırasında yapılan hakem kaydına ilişkin anlaşma iradeyi sakatlayan bir hal ileri sürülüp ispatlanmadığı sürece geçerli kabul edilmektedir. Özel hakem anlaşmasının iş sözleşmesinin devamı sırasında yapılmış olması tek başına serbest irade ile kabul edilmediğini göstermez, iradenin sakatlandığı ayrıca kanıtlanmalıdır" demek suretiyle, işçi ve işveren arasındaki tahkim anlaşmasının, iş sözleşmesinin yapıldığı sırada ya da devamında yapılmasının, doğrudan iradeyi sakatlayan bir sebep olarak değerlendirilemeyeceğine işaret edilmiştir [Y. 9. HD, E. 2007/37878, K. 2007/35335, 26.11.2007, (KBİBB)]. Ancak daha sonra verilen bir kararda Yargıtay, "... Yasa Koyucu 'özel hakem' kurumunu feshe bağlı bir sonuç olarak görmüştür. Hükmün sözünden de bu anlaşılmaktadır. İşçinin işveren karşısında ekonomik açıdan zayıf olduğu iş sözleşmesinin kuruluşunda ve devamında işverene hukuken bağımlı olduğu tartışmasızdır. İşçi işveren otoritesi altında ve onun emir ve talimatları ile iş görür. Denetim altındadır. İrade serbestliği yoktur. Ancak fesihle bağımlılık ortadan kalkar./Gerek metodoloji gerek taraflar arasındaki hukuki ilişkinin niteliği, işe iade davalarının özel hakeme götürülmesinin ancak iş sözleşmesinin feshinden sonra anlaşma-sözleşme ile mümkün olacağı sonucuna götürür. Aksi halde işçinin iradesi dışında kendisinin yabancı olduğu bir yargılama sürecine zorlanması söz konusu olur. Yasanın amacı dışında bir sonuç doğar. ... Fesihten önce yapılan özel hakem sözleşmesi geçersizdir" demek suretiyle önceki içtihadından dönmüştür [Y. 9. HD, E. 2013/1773, K. 2013/6664, 25.2.2013, (KBİBB)]. Aynı yöndeki karar için bkz. Y. 9. HD, E. 2016/21367, K. 2017/14609, 02.10.2017, (KBİBB)]. Nitekim doktrinde ağırlıklı olarak savunulan görüş de iş bulma konusunda zorluk çeken işçiye, imzalaması için dayatılan iş sözleşmesinde yer alan tahkim şartının ya da iş sözleşmesi devam ederken yapılan tahkim sözleşmesinin, "işçiyi koruma ilkesi"ne aykırılık teşkil etmesi sebebiyle geçersiz olacağı yönündedir (Bu yöndeki görüşler için bkz. Yücel, "Özel Hakem Şartı," 1355, 1356). Diğer taraftan doktrindeki bir başka görüş, fesihten önce yapılan tahkim sözleşmesi ile işçinin bağlı olmadığını, bu şartın varlığına rağmen işçi mahkemede dava açarsa işverenin tahkim itirazında bulunamayacağını, işçi mahkemeye başvurmak yerine tahkime başvurmayı tercih ederse buna işverenin karşı çıkamayacağını ve böylelikle tahkimin iki taraf için de bağlayıcı hâle geleceğini savunmuştur [Mehmet Uçum, "İşe İade Taleplerinde Başlıca Sorunlar," *İş Güvencesi Kurumu ve İşe İade Davaları, Legal İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku 2005 Yılı Toplantısı* (İstanbul: Legal, 2005),76]. Bu görüşe karşı çıkan görüşe göre ise bu durumda tahkimin, HMK hükümlerine aykırı olarak "seçimlik hakka" dönüştüğü ya da fesihten önce sözleşmeye konulan tahkim şartının fesihten sonra işçinin tahkime başvurusuyla geçerlilik kazanan bir "askıda hükümsüzlük" durumu yaratacağı, oysa burada geçersiz bir tahkim şartı olduğu ve bunun seçimlik bir hak teşkil etmesinin ya da askıda hükümsüz olmasının düşünülemeyeceği ifade edilmiştir (Yücel, "Fesih," 286).*

aslında objektif anlamda tahkime elverişli olmakla birlikte, kanun tarafından, uyuşmazlık doğduktan sonra tahkim sözleşmesi yapılmasına izin verilmiştir⁴⁶.

IV. HAKEMİN KENDİ YETKİSİ HAKKINDA KARAR VERMESİ

Tahkim yargılamasında *kompetenz-kompetenz ilkesi*, başka bir deyişle *yetkiye hükmetme yetkisi* geçerlidir. *Kompetenz-kompetenz ilkesi*, tahkim anlaşmasının geçersizliğiyle veya hakem ya da hakem kurulunun yetkisiyle ilgili çıkan uyuşmazlıkta, karar verme yetkisinin hakem ya da hakem kurulunda olduğunu gösteren bir ilkedir⁴⁷. Bu ilke gereğince hakemler, kendi yetkileriyle ilgili uyuşmazlıklarda, bir mahkeme kararına gerek duymadan kendileri karar verebileceklerdir⁴⁸.

Tahkimde bu ilkenin kabul edilmesinin sebebi, devlet mahkemelerinin, tahkim yargılamasına olan müdahalelerini en aza indirmektir⁴⁹. Örneğin mülga HUMK'un 519. maddesinde⁵⁰, bir uyuşmazlığın hakemler vasıtasıyla çözülüp çözülemeyeceği hususunda çıkan uyuşmazlıkların, mahkeme

⁴⁶ Taşpınar Ayvaz, "Tahkim," 420.

⁴⁷ George A. Bermann, "The Gateway Problem in International Commercial Arbitration," *Yale Journal of International Law* 37, no. 1 (Winter 2012): 13-14; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 334; Alan Redfern ve Martin Hunter, *Law and Practice of International Commercial Arbitration* (London: Sweet & Maxwell, 2004), 252; Margaret L. Moses, *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration* (New York: Cambridge, 2008), 88; Fortier, "Arbitrability," 272-273; Dimolitsa, "Kompetenz-Kompetenz," 228; Kronke, Nacimiento, Otto ve Port, *Recognition and Enforcement*, 274; Engelmann, *International Commercial Arbitration*, 30.

⁴⁸ Moses, *Commercial Arbitration*, 88; Bilgehan Yeşilova, "Tahkim (İlk) İtirazı Üzerine-Hakemlerin Yargı Yetkisiyle İlgili Olarak-Mahkemelerce Yapılacak Denetim ve Sonuçları (Milletlerarası Tahkim Kanunu m. 5/1)," *DEÜHFD* (Prof. Dr. Bilge Umar'a Armağan) 11, Özel Sayı (2009): 751; Aysel Çelikel ve B. Bahadır Erdem, *Milletlerarası Özel Hukuk* (İstanbul: Beta, 2017), 688; Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul*, 482; Bennett, *Arbitration*, 64. Bu yetkinin kapsamına sadece tahkim sözleşmesinin geçerli olup olmadığının incelenmesi değil, uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığının incelenmesi de girer [Sammartano, *International Arbitration*, 875; James H. Carter ve John Fellas, *International Commercial Arbitration in New York* (New York: Oxford University Press, 2010), 147-148].

⁴⁹ Mustafa Erkan, "Tahkim Şartının Ayrılabilirliği Prensibinin Asıl Sözleşmenin Yokluğu Durumunda Değerlendirilmesi," *GÜHFD* 17, S. 1-2 (2013): 546; Bennett, *Arbitration*, 60.

⁵⁰ "Bir nizam hakemler vasıtasıyla halledilip edilemeyeceği hususunda tevellüt eden ihtilaflar mahkemece seri usulü muhakeme ile hallolunur".

tarafından karara bağlanacağı ifade edilmişti. Bu hükümden yola çıkarak davalı, davacının tahkim başvurusuna karşılık, hakemlerin yetkisiz olduğunu ileri sürdüğünde, tahkim prosedürünü kolayca bertaraf edebiliyordu⁵¹. Böyle bir durumda tahkim yargılamasının devam etmesini isteyen davacının, mahkemede bir tespit davası açması ve hakemlerin yetkili olduklarına ilişkin bir karar alması gerekiyor, eğer karar temyiz edilmişse, Yargıtay'ın verdiği kararın kesinleşmesi bekleniyordu⁵². Bu uzun ve masraflı prosedür, tahkim kurumunun başarıya ulaşmasını engellediği için hakemlerin kendi yetkileri hakkında karar vermesi ilkesi HMK m. 422/1'deki düzenleme ile kabul edilmiştir⁵³.

⁵¹ Erkan, "Tahkim Şartının Ayrılabilirliği," 541; Ekşi, *Tahkim*, 157; Cemal Şanlı, "Türkiye'de Tahkim ve ADR," *Türkiye Barolar Birliği Uluslararası Uyuşmazlık Çözümünde Usul, Uygulamalar ve Güncel Sorunlar Sempozyumu Ankara*, (9-10 Ocak 2009): 171.

⁵² Şanlı, "Tahkim," 171.

⁵³ Bkz. HMK m. 422'nin Madde Gereçesi, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/574)", Dönem: 23, Yasama Yılı: 3, Sıra Sayı No: 393, E.T. 01.07.2023, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c089/tbmm23089050ss0393.pdf>. Bu ilkenin yanı sıra, devlet mahkemelerinin tahkim yargılamasına olan müdahalelerini en aza indirmek için ayrılabilirlik ilkesi de HMK m. 422/1'de düzenlenmiştir (Erkan, "Tahkim Şartının Ayrılabilirliği," 546; Bennett, *Arbitration*, 60). Ayrılabilirlik ilkesi, tahkim sözleşmesinin ya da tahkim şartının geçerliliğinin, taraflar arasında yapılan asıl sözleşmenin geçerliliğinden ayrı olarak değerlendirilmesidir [Phillip Landolt, "The Inconvenience of Principle: Separability and Kompetenz-Kompetenz," *Journal of International Arbitration* 30, no. 5 (October 2013): 513; Jean-François Poudret ve Sébastien Besson, *Comparative Law of International Arbitration* (London: Sweet & Maxwell, 2007), 133; Moses, *Commercial Arbitration*, 18; Redfern ve Hunter, *Law and Practice*, 162; Pieter Sanders, *Quo Vadis Arbitration?: Sixty Years of Arbitration Practice* (The Hague: Cambridge, 1999), 171; Gary B. Born, *International Commercial Arbitration* (The Netherlands: Kluwer Law International, 2009), 311 vd.; Dimolitsa, "Kompetenz-Kompetenz," 218, 219; Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 198]. Tahkim sözleşmesi ve tahkim şartı, asıl sözleşmeden ayrı olarak değerlendirilmeseydi, asıl sözleşmenin geçerliliğine yapılan itirazlar tahkim sözleşmesinin geçerliliğini de etkileyecek ve uyuşmazlığın, hakem ya da hakem heyeti tarafından değil, devlet mahkemelerinde çözülmesi gerekecekti (Erkan, "Tahkim Şartının Ayrılabilirliği," 540; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 102-103). İşte ayrılabilirlik ilkesi sayesinde hakem ya da hakem kurulu hem kendi yetkisi hem de asıl sözleşmenin varlığı ya da geçerliliği hakkında karar verme yetkisine sahip olacaktır (Poudret ve Besson, *International Arbitration*, 133).

Asıl olarak milletlerarası tahkimde genel kabul gören ve Türk hukuku tarafından da benimsenen *kompetenz-kompetenz ilkesi* gereğince, hakemlerin yetkilerine ve tahkim sözleşmesinin geçerliliğine ilişkin kararlar mahkemece değil, bizzat hakemler tarafından verilecektir⁵⁴. Tarafların aralarında çıkan uyuşmazlığı tahkim yoluyla çözmeyi tercih etmeleriyle birlikte en başta, hakemlerin kendi yetkileri hakkında karar vermelerine ilişkin bu ilkeyi de kabul ettikleri varsayılmaktadır⁵⁵.

Hukumumuzda bu husus HMK'nın 422. maddesinin 1. fıkrasında şu şekilde düzenlenmiştir⁵⁶: "*Hakem veya hakem kurulu, tahkim sözleşmesinin mevcut veya geçerli olup olmadığına ilişkin itirazlar da dâhil olmak üzere, kendi yetkisi hakkında karar verebilir*". Alman Usul Kanunu (ZPO) m. 1040'ta da aynı doğrultuda bir düzenleme yapılmıştır. Ancak HMK'dan farklı olarak ZPO m. 1040/3'te, itirazı inceleyen hakem kurulunun kendisini yetkili görmesi durumunda, bir ara karar vereceği ve taraflardan her birinin, kararın tebliğinden itibaren bir ay içinde mahkemeye başvurarak, bu konuyla ilgili bir karar verilmesini isteyebileceği düzenlenmiştir.

Hakemlerin kendi yetkileri hakkında karar verebilmesi ancak uyuşmazlığın hakem önüne getirilmesi durumunda mümkün olacak, yoksa tahkimde dava açıldıktan sonra hakemlerin yetkisiz olduklarına ilişkin genel mahkemede bir tespit davası açılmayacaktır⁵⁷. Zaten böyle bir durumda tahkim yargılamasında tarafların, hakemlerin yetkisiz olduğuna ilişkin itirazları HMK m. 422/1 hükmü gereğince ileri sürebilme imkânı varken, bunun tespiti için ayrı bir dava açmak konusunda hukuki yararı yoktur⁵⁸.

⁵⁴ Gaillard ve Savage, *International Commercial*, 401; Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 332, 334; Çelikel ve Erdem, *Milletlerarası Özel*, 688.

⁵⁵ Çelikel ve Erdem, *Milletlerarası Özel*, 688.

⁵⁶ Paralel bir düzenleme MTK m. 7/H'de de yer almaktadır. Doktrinde bir görüş tarafından, HMK m. 422/1'de yer alan, "*Hakem veya hakem kurulu, tahkim sözleşmesinin mevcut veya geçerli olup olmadığına ilişkin itirazlar da dâhil olmak üzere..*" ifadesinin, maddede sayılan itirazlar bakımından bir sınırlama getirmediği, bu sayılanlar dışındaki itirazlar hakkında da hakemlerin inceleme yetkisi olduğu belirtilmiştir [Âlim Taşkın, *Tahkim Hukukunda Tahkim Anlaşması, Hakem Kurulu ve Tahkim Yargılaması* (Ankara: Yetkin, 2019), 168].

⁵⁷ Hakan Pekcanitez, *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku* (İstanbul: Onikilevha, 2017), 1225.

⁵⁸ Pekcanitez, *Pekcanitez Usûl*, 1225. Ayrıca bkz. Emel Hanağası, *Davada Menfaat* (Ankara: Yetkin, 2009), 30.

V. TAHKİME ELVERİŞSİZLİĞİN İLERİ SÜRÜLMESİ VE HAKEMLER TARAFINDAN İNCELENMESİ

Hakemler, HMK m. 422/1 hükmü gereğince kendi yetkileri hakkında karar verme yetkisine sahip oldukları için önlerine gelen uyuşmazlığın tahkime elverişli bir uyuşmazlık olup olmadığı hakkında karar verebileceklerdir. Ancak HMK m. 422'deki düzenleme çerçevesinde hakemler, önlerine gelen uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığını, sadece tarafların buna itiraz etmeleri üzerine mi inceleyecekler yoksa re'sen de gözetebilecekler midir?

A. Tarafların Tahkime Elverişsizliğe İtiraz Etmeleri

HMK m. 422/2'de hakem ya da hakem kurulunun yetkisizliğine ilişkin itirazın en geç cevap dilekçesinde ileri sürülebileceği, tarafların hakemleri bizzat seçmeleri veya hakem seçimine katılmalarının itiraz haklarını ortadan kaldırmayacağı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden yola çıkarak, tahkimde görülen uyuşmazlığın tahkime elverişsiz olduğuna ilişkin itirazın, davalı tarafından en geç cevap dilekçesinde ileri sürülmesi gerekir (HMK m. 422/2). Ancak hakem ya da hakem kurulu, gecikmenin haklı sebebe dayandığı sonucuna varırsa, cevap dilekçesinde ileri sürülmeyen itirazı da kabul edebilir (HMK m. 422/4).

İtiraz üzerine hakemler, uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığını ön sorun şeklinde inceleyip kendi yetkileri hakkında karar verirler (HMK m. 422/5)⁵⁹. Hakemler yaptıkları incelemede uyuşmazlığın tahkime elverişli olduğuna, yani yetkili olduklarına karar verirlerse, tahkim yargılamasına devam edip davayı karara bağlarlar (HMK m. 422/5)⁶⁰.

Diğer taraftan inceleme sonucunda hakemler, yetkisiz olduklarına karar verirlerse sürecin nasıl devam edeceğine dair Kanun'da bir düzenleme bulunmamaktadır. Buna ilişkin olarak doktrinde, HMK m. 20 hükmünün kıyasen hakem kararları hakkında da uygulanması gerektiği belirtilmiştir⁶¹.

⁵⁹ Aynılabilirlik ilkesi gereği hakemler, kendi yetkileri hakkında karar verirken, tahkim sözleşmesini veya şartını asıl sözleşmeden ayrı olarak değerlendireceklerdir (HMK m. 422/1).

⁶⁰ Eğer tahkime elverişli olan uyuşmazlıklarla tahkime elverişli olmayan uyuşmazlıkların ayrılması mümkünse hakemler, tahkime elverişli olmayan uyuşmazlıklar hakkında yetkisiz olduklarına karar vererek, tahkime elverişli olan uyuşmazlıklar çerçevesinde yargılamaya devam ederler (Sammartano, *International Arbitration*, 882).

⁶¹ Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul*, 488; Budak, "Tahkim," 49.

Böylelikle taraflar, hakemlerin verdikleri yetkisizlik kararının tebliğinden itibaren iki hafta içinde kararı veren hakem ya da hakem kuruluna başvurarak, dosyanın görevli ve yetkili mahkemeye gönderilmesini talep edebilirler⁶².

B. Tahkime Elverişsizliğin Hakem ya da Hakemler Tarafından Re'sen Gözetilmesi Meselesi

HMK'nın 422. maddesinin 1. fıkrasında hakemlerin, tahkim sözleşmesinin mevcut veya geçerli olup olmadığına ilişkin itirazlar da dâhil olmak üzere, kendi yetkisi hakkında karar verebileceği düzenlenmiştir. Bu hüküm doğrultusunda hakemlerin, itiraz üzerine kendi yetkilerini, dolayısıyla uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığını incelemeleri mümkün olmakla birlikte, bunu re'sen inceleyip inceleyemeyecekleri HMK m. 422'de açıkça ifade edilmemiştir.

Bu konuda ileri sürülen bir görüşe göre davalı, en geç cevap dilekçesinde bu davanın mahkemede görülmesi gerektiğine ilişkin bir itirazda bulunmazsa, hakemler kendiliğinden yetkili olup olmadıklarını inceleyemeyeceklerdir⁶³. Böylece, yapılan bir itiraz yoksa, hakemler uyuşmazlığı esastan inceleyip karara bağlayacaklardır.

Yargıtay da verdiği yakın tarihli bir kararda⁶⁴, “6100 Sayılı HMK'nun 422/1 maddesi hükmü gereğince hakem veya hakem kurulu, tahkim sözleşmesinin mevcut ve geçerli olup olmadığına ilişkin itirazlar da dahil olmak üzere, kendi yetkisi hakkında karar verebilir ise de; bu hâl, doğrudan tahkimde dava açılması durumunda itiraz üzerine hakem ya da hakem kuruluna verilmiş bir yetki olup...” diyerek hakemlerin, kendi yetkileri hakkındaki kararı ancak tarafların itirazı üzerine verebileceklerini ifade etmiştir.

Buna karşılık, doktrinde ileri sürülen başka bir görüşe göre de tahkime elverişsizlik itirazında bulunulmasa bile hakemler tahkime elverişsizliği kendiliğinden dikkate almalı ve uyuşmazlık tahkime elverişli değilse, yetkisizlik kararı verilmelidir⁶⁵. Çünkü bu görüşe göre hakem ya da hakem

⁶² Budak ve Karaaslan, *Medenî Usul*, 488; Budak, “Tahkim,” 50. Doktrinde bir görüş, hakemlerin yetkisiz olduklarına ilişkin karar vermeleri üzerine mahkemenin, hakemlerin bu kararıyla bağlı olduğunu ve tekrar uyuşmazlığın hakemde görülmesine karar veremeyeceğini ifade etmiştir (Pekcanitez, *Pekcanitez Usûl*, 1227).

⁶³ Tanrıver, *Medenî Usûl Hukuku*, 379.

⁶⁴ Y. 15. HD, E. 2019/3156, K. 2020/2913, 05.11.2020, (KBİBB).

⁶⁵ Lew, Mistelis ve Kröll, *Commercial Arbitration*, 331; Mistelis ve Brekoulakis, *Arbitrability*, 9; Pierre A. Karrer ve Peter A. Straub, “Switzerland,” İçinde

kurulu, kendi yetki alanına getirilen, kamu düzeni ya da kamu yararına ilişkin sınırlamaları kendiliğinden dikkate almalıdır⁶⁶. Doktrindeki bir diğer görüş de tahkime elverişliliğin, hakemlerin tahkim yargılaması yapma yetkisine etki etmesi sebebiyle hakemler tarafından re'sen gözetilmesi gerektiğini belirtmiştir⁶⁷.

Bu konudaki kanaatimizi ifade etmeden önce şunu önemle belirtmek gerekir ki hakem kararları, mahkeme kararları gibi kesin hüküm teşkil etmekte ve bu kararlar doğrudan icra edilebilmektedir⁶⁸. Bu nedenle, tahkim yargılamasını ve yargılama sonunda verilen kararı denetleyen usuller HMK'da düzenlenmiştir. HMK m. 422/1'de de hakemlere, kendi yetkileri hakkında karar verebilme imkânı tanınmıştır. Ancak hükmün düzenleniş şeklinden bu kararın, tarafların itirazı üzerine verilebileceği anlaşılmaktadır.

Aslında HMK m. 422/1'de düzenlenen hakemin yetkisine ilişkin itiraz, ileri sürülmesi ve incelenmesi bakımından HMK m. 116'da düzenlenen ilk itirazlara benzemektedir. Ancak ilk itirazlar, cevap dilekçesinde ileri sürülmedikleri zaman, daha sonra yargılamanın herhangi bir aşamasında dikkate alınmazlar. Hâlbuki, tahkime elverişsiz bir uyuşmazlıkla ilgili tahkimde dava açıldığında ve elverişsizliğe ilişkin itirazda bulunulmadığında daha sonra, HMK m. 439 hükmü gereğince elverişsizlik, iptal davasında ileri sürülebilecektir. Bu nedenle, HMK m. 422/1 hükmünün ifadesinden tahkime

Practitioners Handbook on International Commercial Arbitration, ed. Frank-Bernd Weigand (New York: Oxford University Press, 2009), 825; Pekcanitez ve Yeşilirmak, *Pekcanitez Usûl*, 2645; Atalı, Ermenek ve Erdoğan, *Medenî Usûl*, 729. Alman hukukunda da hakemlerin bu konuda kendiliğinden karar verebileceği kabul edilmektedir (bkz. Aydemir, *Tahkim Sözleşmesi*, 377-378).

⁶⁶ Pekcanitez ve Yeşilirmak, *Pekcanitez Usûl*, 2645.

⁶⁷ Peters, *Commercial Arbitration*, 83.

⁶⁸ Pekcanitez, Atalay ve Özekes, *Medenî Usûl*, 598. “*Hakem kararları da, mahkeme kararları gibi, tarafları bağlayıcı ve ‘kesin hüküm’ vasfı ve mahiyetindedir. Bilindiği üzere, kesin hükmün gayesi taraflar arasındaki uyuşmazlıkları bir daha ortaya atılmayacak bir şekilde halletmekten ibarettir. Mahkeme kararları için öngörülen ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 237 nci maddesinde yer alan ‘kesin hüküm’ şartları hakem kararları için de aynen caridir*” [YİBHKGK, E. 1972/2, K. 1972/12, 23.10.1972, (KBİBB)]. Doktrinde hakem kararlarının, ilam kavramı içinde yer almadığı tartışmalı bir konudur. Bir görüşe göre hakem kararları ilam kavramı içinde yer alırken [Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası, *İcra ve İflâs Hukuku* (Ankara: Yetkin, 2022), 485], diğer görüşe göre hakem kararları, mahkeme tarafından verilen nihai kararlarla eş değerdir [Mustafa Serdar Özbek, “Yeni İcra ve İflâs Kanunu İçin Öneriler Işığında İlâmlı İcrada İcranın Ertelenmesi,” *TNBD*, S. 1 (2018): 67].

elverişsizlik, itiraz üzerine hakemlerce incelenecekmiş gibi yorumlansa da iptal davasında bu hususun gündeme gelme ihtimali gözetilerek, hakemlerin itiraz olmadan da elverişsizliği inceleyip bu konuda karar vermeleri, usul ekonomisi ilkesi açısından daha doğru olacaktır. Aksi durumda hakemler tahkime elverişsizliği re'sen gözetmezlerse ve yargılama sonucunda verilen hakem kararı iptal davasına da konu edilmezse⁶⁹, iptal davası sonucunda verilen karara karşı temyiz yoluna da başvurulamayacaktır (HMK m. 439/6). Böylelikle tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlıkla ilgili verilen hakem kararı, mahkeme tarafından verilen kararlar gibi icra edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Çünkü örneğin, Finlandiya Tahkim Kanunu'nda⁷⁰ tahkime elverişli olmayan bir konuda verilen hakem kararları geçersiz kabul edilirken⁷¹, hukukumuzda böyle bir düzenleme yer almamaktadır.

Diğer taraftan, mahkeme kararlarında olduğu gibi HMK m. 443 hükmü gereğince hakem kararlarına karşı da yargılamanın iadesi yoluna başvurmak mümkündür. Nitekim HMK'nın 443. maddesinin 2. fıkrasında, yargılamanın iadesine ilişkin sebeplerden (HMK m. 375) hangilerinin tahkim hakkında uygulanacağı belirtilmiştir⁷². Ancak HMK m. 442/2'nin HMK'nın 375.

⁶⁹ Doktrindeki bir görüş tarafından, MTK'nın 15/B maddesi gereğince hakem kararlarının hemen icra edilemediği, bunun için asliye hukuk mahkemesinin icra edilebilirlik belgesi vermesi gerektiği ancak HMK'da böyle bir düzenleme olmadığı için hakem kararlarının verildikleri anda icra edilebilir olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, iptal davası açılmayan hakem kararına konu uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığının denetlenemediği, HMK'da hakem kararlarının derhal icra edilebilir durumda olmasının, bir denetimsizliği beraberinde getirdiği belirtilmiştir. Hakem kararının iptal davasına konu edilmemesi ya da iptal davası açma süresinin kaçırılmış olması sebebiyle, hakem kararları üzerinde herhangi bir denetimin yapılmasının mümkün olmayacağı vurgulanmıştır. Bu nedenle, HMK'da da MTK'daki sistemin kabul edilerek, hakem kararlarının icra edilebilmesi için icra edilebilirlik belgesinin alınmasının, tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlık hakkında verilen kararın icra edilememesi bakımından gerekli olduğu savunulmuştur (Özbek, "İcranın Ertelenmesi," 68-72. Ayrıca bkz. Okumuş, *Hakem Kararlarının İptali*, 221-222).

⁷⁰ Kanun metni için bkz. "Finnish Arbitration Act.," E.T. 30.03.2023, <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/1992/en19920967.pdf>.

⁷¹ Mistelis ve Brekoulakis, *Arbitrability*, 115.

⁷² HMK m. 443/2 hükmünün, HMK m. 375/1'de düzenlenen yargılamanın iadesi sebeplerinden bazılarını atf yapmamış olması doktrinde eleştirilmiş ve bu durumun, mahkeme kararlarına karşı başvuru yargılamanın iadesi yolu ile hakem kararlarına karşı başvuru yargılamanın iadesi yolu arasında haksız bir farklılık yarattığı ve Anayasa'nın 10. maddesinde düzenlenen kanun önünde eşitlik ilkesine aykırılık teşkil ettiği ifade edilmiştir (Budak, "Tahkim," 58-59).

maddesine yaptığı yollama gereğince tahkime elverişsizlik, yargılamanın iadesi sebepleri arasında yer almamaktadır. Şöyle ki, HMK m. 443/2'de, "Tahkimde, yargılamanın iadesi sebeplerinden sadece 375 inci maddenin birinci fıkrasının (b), (c), (e), (f), (g), (h), (ı) ve (i) bentleri uygulanır" denilmiş ancak sayılan bu bentlerden hiçbirinde tahkime elverişlilikle ilgili herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.

Sonuç olarak, tahkime elverişsiz bir uyuşmazlık için tahkimde dava açılır ve bu husus yargılamada taraflarca ileri sürülmez ya da hakemlerce re'sen dikkate alınmaz ve iptal davasına da konu edilmezse artık bu karar⁷³, mahkeme kararları gibi icra edilecektir⁷⁴. Çünkü HMK'daki hükümler çerçevesinde, tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlıkla ilgili tahkimde dava açıldığında, taraflarca elverişsizlik ileri sürülmediği sürece, bunu re'sen dikkate alacak bir merci düzenlenmemiştir⁷⁵. Bu sebeple aslında tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlık hakkında verilen hakem kararı hukuken varlığına devam edecektir⁷⁶. Hatta bu kararın yerine getirilmesi için cebri icraya dahi başvurulabilecektir⁷⁷. İcra prosedüründe, icra müdürünün de

⁷³ Böyle bir durumda, tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlık hakkında hakem kararı verildiğine ilişkin bir tespit davası açılabilir.

⁷⁴ Aynı yöndeki görüş için bkz. Okumuş, *Hakem Kararlarının İptali*, 209; Ceyda Süral, "Hakem Kararlarının İcrası ve İptal Davası," *DEÜHFD* 16, Özel Sayı (2014): 1384. İptal davası dışında hâkimin, tahkime elverişliliği re'sen inceleyeceği başka bir aşama, HMK'ya tâbi tahkim yargılamasında mevcut değildir (Okumuş, *Hakem Kararlarının İptali*, 209, 222; Süral, "Hakem Kararlarının İcrası," 1382). Bu konuya ilişkin olarak doktrinde bir görüş tarafından, HMK m. 302/4 hükmü uyarınca mahkeme kararlarının kesinleştiğine ilişkin verilen şerhin, kıyasen hakem kararları için de uygulanmasının mümkün olduğu ifade edilmiştir (Budak, "Tahkim," 57-58). Ancak karara kesinleşme şerhi verilirken, mahkeme sadece kanun yolu süresinin geçtiğini ya da kararın onandığını dikkate almakta, kararlar ilgili içerik denetimi yapmamaktadır. Hakem kararları için kıyasen HMK m. 302/4 hükmü kabul edilse bile mahkemenin, tahkime elverişliliği inceleme ve böyle bir durum söz konusu olduğunda kesinleşme şerhi vermeme gibi bir durum mümkün olmayacaktır (Süral, "Hakem Kararlarının İcrası," 1382).

⁷⁵ Aynı doğrultudaki görüş için bkz. Okumuş, *Hakem Kararlarının İptali*, 209, 222; Süral, "Hakem Kararlarının İcrası," 1382.

⁷⁶ Doktrinde bir görüş tarafından bu hususla ilgili olarak, tahkim yargılamasına konu edilemeyecek bir vakianın, hakem kararının kesin hüküm etkisi içinde değerlendirilemeyeceği ve tarafların söz konusu vakıya dayanarak devlet mahkemesinde tekrar dava açabilecekleri savunulmuştur (Atalı, Ermenek ve Erdoğan, *Medenî Usûl*, 753).

⁷⁷ Doktrindeki bir görüş, tahkime elverişli olmayan bir konuda verilen hakem kararının, icra takibinde şikâyet konu edilmesi durumunda bunun, şikâyet sebeplerine uygun

hakemler tarafından verilen kararın kanuna uygun olup olmadığını inceleme yetkisi yoktur⁷⁸. İşte böyle bir sorunun ortaya çıkmaması için her ne kadar HMK m. 422/1'de tarafların itirazı üzerine uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığının hakemler tarafından inceleneceği düzenlenmişse de hem usul ekonomisi hem de hakemlerin tahkim yargılaması yapma yetkisine etki etmesi nedeniyle elverişliliğin, yargılamanın en başında hakemler tarafından re'sen dikkate alınması önem taşımaktadır⁷⁹. Böylelikle, hakemler tarafından verilen karar, iptal davasına konu edilmese bile uyuşmazlığın, en başta hakemler tarafından tahkime elverişliliğinin kontrolü yapılarak, daha sonra çıkabilecek bazı sorunların önüne geçilmiş olacaktır.

SONUÇ

Tahkim, uyuşmazlıkların çözümü için taraflarca başvuru olan bir yoldur. Ancak her uyuşmazlık tahkim yoluyla çözülememekte sadece tahkime elverişli olan uyuşmazlıklar tahkime konu edilebilmektedir. Tahkime elverişlilik kavramı, hangi tür uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülebileceğini ifade etmektedir. Objektif tahkime elverişlilik, uyuşmazlık konusunun, tahkimle çözümlenmesine uygun olmasını ifade ederken; sübjektif tahkime elverişlilik, tahkim sözleşmesine kimlerin taraf olabileceğine ilişkindir. Bu ikili ayırım dışında, tahkime tam ve kısmî elverişlilik, mutlak ve nispi elverişlilik ayrımları da yapılmaktadır.

olmadığı ancak kamu düzenine aykırılık gerekçesine dayanılarak süresiz şikâyet yoluna başvurulabileceğini ifade etmiştir (Süral, "Hakem Kararlarının İcrası," 1383-1384. Aynı yöndeki görüş için bkz. Okumuş, *Hakem Kararlarının İptali*, 211. Ayrıca bkz. Özbek, "İcranın Ertelenmesi," 70). Diğer taraftan, tahkime elverişsiz bir konuda verilen hakem kararının icrası yerine aynı uyuşmazlık hakkında bir dava açıldığında, hakem kararının yok hükmünde olup olmadığının, mahkeme tarafından tespit edileceği de ifade edilmiştir (Süral, "Hakem Kararlarının İcrası," 1385. Ayrıca bkz. Özbek, "İcranın Ertelenmesi," 70).

⁷⁸ Atalı, Ermenek ve Erdoğan, *Medenî Usûl*, 757; Süral, "Hakem Kararlarının İcrası," 1384; Okumuş, *Hakem Kararlarının İptali*, 211.

⁷⁹ Doktrindeki bir görüşe göre hakemlerin, uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığı hakkında re'sen inceleme yapması, temel hukuk ve adalet ilkelerinin ihlali söz konusu olduğunda mecburidir. Ancak uyuşmazlığın tahkime elverişli olup olmadığı incelenirken, sözleşme özgürlüğüne müdahale edecek ölçüde geniş yorum yapılmaması gerekir (Zeynep Feyza Eker Ayhan, *Rekabet Hukuku Uyuşmazlıklarının Uluslararası Tahkim Yoluyla Çözümü: Karşılaştırmalı Bir Analiz* (İstanbul: Onikilevha, 2018), 81).

Hukukumuzda; Mecelle-i Ahkâmı Adliye’de, mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu’nda, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda ve Milletlerarası Tahkim Kanunu’nda tahkime elverişliliğe ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. HMK m. 408’de, taşınmazın aynına ilişkin uyuşmazlıklarla iki tarafın iradelerine tâbi olmayan işlerden kaynaklanan uyuşmazlıkların tahkim yoluyla çözülemeyeceği belirtilmiştir. HMK m. 422/1’de de hakemlerin, kendi yetkileri hakkında karar vermeleri düzenlenmiştir. Böylelikle, tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlık hakkında tahkimde dava açıldığında hakemler, kendi yetkileri hakkında karar verebileceklerdir. Ancak bu durum, HMK m. 422/1’deki düzenleme gereği tarafların itirazı üzerine mümkün olmakta, hakemler tahkime elverişsizliği re’sen dikkate alamamaktadır. Bu sebeple de tahkime elverişli olmayan bir uyuşmazlık hakkında tahkime başvurulduğunda ve taraflar da tahkime elverişsizliğe itiraz etmediklerinde, hakemler yargılamaya devam edip bir karar vereceklerdir. Bu karar da tahkime elverişsizlik gerekçesiyle iptal davasına konu edilmediğinde kesinleşecektir. Kesinleşen hakem kararlarına karşı her ne kadar HMK’nın 443. maddesinin 2. fıkrasında, yargılamanın iadesine başvurulabileceği düzenlenmişse de yargılamanın iadesi sebepleri içerisinde (HMK m. 375) uyuşmazlığın tahkime elverişsiz olmasına ilişkin bir hüküm yer almamaktadır. Bu durum da tahkime elverişsiz bir konuda verilen hakem kararının mahkeme kararları gibi kesin hüküm teşkil etmesine ve icra edilmesine sebebiyet verecektir. Bu gibi sorunların ortaya çıkmaması için tahkime elverişlilik, tahkim yargılamasının yapılabilmesi için yargılamanın başında hakemlerce re’sen dikkate alınması gereken bir husus olarak değerlendirilmelidir. Böylece uyuşmazlık, yargılamanın daha en başında hakemlerin denetiminden geçerek, daha sonra ortaya çıkabilecek bazı sorunların önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktepe Artık, Sezin. *Medeni Usûl Hukukunda Hakem Kararlarının İptali Sebepleri (HMK m. 439)*. İstanbul: Onikilevha, 2023.
- Alangoya, H. Yavuz. *Medenî Usul Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1973.
- Alangoya, H. Yavuz, M. Kâmil Yıldırım ve Nevhis Deren-Yıldırım. *Medenî Usul Hukuku Esasları*. İstanbul: Beta, 2011.
- Ansay, Sabri Şakir. *Hukuk Yargılama Usulleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1960.
- Arslan, Ramazan ve Süha Tanrıver. *Yargı Örgütü Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2001.
- Arslan, Ramazan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası. *İcra ve İflâs Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2022.
- Arslan, Ramazan, Ejder Yılmaz, Sema Taşpınar Ayvaz ve Emel Hanağası. *Medenî Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2022.
- Atalı, Murat, İbrahim Ermenek ve Ersin Erdoğan. *Medenî Usûl Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2020.
- Aydemir, Fatih. *Türk Hukukunda Tahkim Sözleşmesi*. İstanbul: Onikilevha, 2017.
- Bantekas, Ilias. *An Introduction To International Arbitration*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2015.
- Bantekas, Ilias. "The Foundations of Arbitrability in International Commercial Arbitration." *Australian Year Book of International Law* 27, no. 1 (2008): 193-224.
- Bärtsch, Philippe ve Dorothee Schramm. *Arbitration Law of Switzerland: Practice and Procedure*. New York: JurisNet LLC, 2014.
- Bennett, Steven C. *Arbitration: Essential Concepts*. New York: ALM Media LLC, 2002.
- Bermann, George A. "The Gateway Problem in International Commercial Arbitration." *Yale Journal of International Law* 37, no. 1 (Winter 2012): 1-50.
- Bilge, Necip ve Ergun Önen. *Medenî Yargılama Hukuku Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1978.
- Born, Gary B. *International Arbitration: Law and Practice*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2012. (Law and Practice)
- Born, Gary B. *International Commercial Arbitration*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2009.

- Böckstiegel, Karl-Heinz. "Public Policy as a Limit to Arbitration and Its Enforcement." *Dispute Resolution International* 2, no. 1 (May 2008): 123-132.
- Budak, Ali Cem. "Yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Tahkim Hükümleri." *UTTDER* 1, S. 1 (2012): 31-60.
- Budak, Ali Cem ve Varol Karaaslan. *Medenî Usul Hukuku*. Ankara: Adalet, 2021.
- Carbonneau, Thomas E. *Employment Arbitration*. New York: JurisNet LLC, 2006.
- Carbonneau, Thomas E. "The Exercise of Contract Freedom in the Making of Arbitration Agreement." *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 36, no. 4 (October 2003): 1189-1232.
- Carbonneau, Thomas E. *The Law and Practice of Arbitration*. New York: JurisNet LLC, 2009.
- Carbonneau, Thomas E. ve Janson Francois. "Cartesian Logic and Frontier Politics: French and American Concepts of Arbitrability." *Tulane Journal of International and Comparative Law* 2, no. 1 (Spring 1994): 193-222.
- Carter, James H. ve John Fellas. *International Commercial Arbitration in New York*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Çelik, Nuri. "İş Sözleşmesinde Kararlaştırılan Özel Hakem Anlaşmasının İradeyi Sakatlayan Bir Durumun Varlığı İspatlanamadıkça Geçerli Sayılması." *DEÜHFD* (Prof. Dr. Ünal Narmanlıoğlu'na Armağan), Özel Sayı (2007): 17-30.
- Çelikel, Aysel ve B. Bahadır Erdem. *Milletlerarası Özel Hukuk*. İstanbul: Beta, 2017.
- Deren Yıldırım, Nevhis. *Uncitral Model Kanunu ve Milletlerarası Tahkim Kanunu Çerçevesinde Milletlerarası Tahkimin Esaslı Sorunları*. İstanbul: Alkim, 2004.
- Dimolitsa, Antonias. "Separability and Kompetenz-Kompetenz." İçinde *Improving the Efficiency of Arbitration and Awards: 40 Years of Application of the New York Convention*, Editör: Albert Jan van den Berg, 217-256. Paris: ICCA Congress Series 9, 1998.
- Eker Ayhan, Zeynep Feyza. *Rekabet Hukuku Uyuşmazlıklarının Uluslararası Tahkim Yoluyla Çözümü: Karşılaştırmalı Bir Analiz*. İstanbul: Onikilevha, 2018.
- Ekşi, Nuray. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Tahkim*. İstanbul: Beta, 2019. (Tahkim)
- Ekşi, Nuray. *Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi*. İstanbul: Beta, 2000.
- Engelmann, Jan. *International Commercial Arbitration and the Commercial Agency Directive: A Perspective from Law and Economics*. Berlin: Springer, 2017.
- Erkan, Mustafa. "Tahkim Şartının Ayrılabilirliği Prensibinin Asıl Sözleşmenin Yokluğu Durumunda Değerlendirilmesi." *GÜHFD* 17, S. 1-2 (2013): 535-562.

- Eyüboğlu, Ceren. "Türk Hukukunda Tahkim Anlaşmasının Geçerliliği." *ABD*, S. 3 (2017): 227-241.
- Fortier, L. Yves. "Arbitrability of Disputes." İçinde *Global Reflections on International Law, Commerce and Dispute Resolution*, Editörler: Gerald Aksen, Karl-Heinz Böckstiegel, Michael J. Mustill, Paolo Michele Patocchi ve Anne Marie Whitesell, 269-284. Paris: ICC Publishing, 2005.
- Gaillard, Emmanuel ve John Savage, ed. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/Boston/London: Kluwer Law International, 1999.
- Görgün, L. Şanal, Levent Börü ve Mehmet Kodakoğlu. *Medenî Usul Hukuku*. Ankara: Yetkin, 2022.
- Hanağası, Emel. *Davada Menfaat*. Ankara: Yetkin, 2009.
- Hanotiau, Bernard. "The Law Applicable to Arbitrability." İçinde *Improving the Efficiency of Arbitration and Awards: 40 Years of Application of the New York Convention*, Editör: Albert Jan van den Berg, 146-167. Paris: ICCA Congress Series 9, 1999.
- Hanotiau, Bernard ve Caprasse Olivier. "Arbitrability, Due Process, and Public Policy under Article V of the New York Convention-Belgian an French Perspectives." *Journal of International Arbitration* 25, no. 6 (December 2008): 721-742.
- Holtzmann, Howard M. ve Joseph E. Neuhaus. *A Guide to the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: Legislative History and Commentary*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2017.
- Huysal, Burak. *Milletlerarası Ticari Tahkimde Tahkime Elverişlilik*. İstanbul: Vedat, 2010.
- İlhan, Hüseyin Afşın. *Tahkim Sözleşmesinin Geçerliliği*. Ankara: Adalet, 2016.
- Karafakih, İsmail Hakkı. *Hukuk Muhakemeleri Usulü Esasları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1952.
- Karrer, Pierre A. ve Peter A. Straub. "Switzerland." İçinde *Practitioners Handbook on International Commercial Arbitration*, Editör: Frank-Bernd Weigand, 815-876. New York: Oxford University Press, 2009.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Turhan, 2016.
- Kronke, Herbert, Patricia Nacimiento, Dirk Otto ve Nicola Christine Port. *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards: A Global Commentary on the New York Convention*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2010.
- Kurkela, Matti S., Santtu Turunen ve Conflict Management Institute (COMI). *Due Process In International Commercial Arbitration*. New York: Oxford, 2010.

- Kuru, Baki. *Hukuk Muhakemeleri Usulü Cilt VI*. İstanbul: Demir, 2001.
- Kuru, Baki. *Medenî Usul Hukuku El Kitabı Cilt II*. Ankara: Yetkin, 2020.
- Landolt, Phillip. "The Inconvenience of Principle: Separability and Kompetenz-Kompetenz." *Journal of International Arbitration* 30, no. 5 (October 2013): 511-530.
- Lew, Julian D.M., Loukas A. Mistelis ve Stefan M. Kröll. *Comparative International Commercial Arbitration*. The Hague: Kluwer Law International, 2003.
- Menon, Divyesh. "The Arbitrability of Consumer Disputes: Buyer Beware." *Bristol Law Review* 2013, (2013): 147-166.
- Mills, Alex. "Arbitral Jurisdiction." İçinde *The Oxford Handbook of International Arbitration*, Editörler: Thomas Schultz ve Federico Ortino, 70-102. New York: Oxford University Press, 2020.
- Mistelis, Loukas A. ve Stavros L. Brekoulakis. *Arbitrability: International and Comparative Perspectives*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2009.
- Mistelis, Loukas A. ve Julian D.M. Lew. *Pervasive Problems in International Arbitration*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2006.
- Moses, Margaret L. *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*. New York: Cambridge, 2008.
- Oğuzman, M. Kemal ve M. Turgut Öz. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt I*. İstanbul: Vedat, 2015.
- Okumuş, Nagehan. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Çerçevesinde Hakem Kararlarının İptali*. İstanbul: Onikilevha, 2021.
- Önen, Ergun. *Medeni Yargılama Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1979.
- Özbek, Mustafa Serdar. *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*. Ankara: Yetkin, 2013.
- Özbek, Mustafa Serdar. *Tahkim Hukuku Cilt I*. Ankara: Yetkin, 2022. (Tahkim Hukuku)
- Özbek, Mustafa Serdar. "Yeni İcra ve İflâs Kanunu İçin Öneriler Işığında İlâmlı İcrada İcranın Ertelenmesi." *TNBD*, S. 1 (2018): 9-124. (İcranın Ertelenmesi)
- Park, William W. "Private Adjudicators and the Public Interest: The Expanding Scope of International Arbitration." *Brooklyn Journal of International Law* 12, no. 3 (1986): 629-674.
- Pekcanitez, Hakan. *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*. İstanbul: Onikilevha, 2017.

- Pekcanitez, Hakan, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes. *Medenî Usûl Hukuku Ders Kitabı*. İstanbul: Onikilevha, 2020.
- Pekcanitez, Hakan ve Ali Yeşilirmak. *Pekcanitez Usûl Medenî Usûl Hukuku*. İstanbul: Onikilevha, 2017.
- Peters, Niek. *The Fundamentals of International Commercial Arbitration*. The Netherlands: Maklu, 2017.
- Postacıoğlu, İlhan E. *Medeni Usul Hukuku Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1975.
- Postacıoğlu, İlhan E. ve Sümer Altay. *Medeni Usul Hukuku Dersleri*. İstanbul: Vedat, 2015.
- Poudret, Jean-François ve Sébastien Besson. *Comparative Law of International Arbitration*. London: Sweet & Maxwell, 2007.
- Redfern, Alan ve Martin Hunter. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London: Sweet & Maxwell, 2004.
- Reisoğlu, Safa. *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta, 2014.
- Rogers, Andrew. "Arbitrability." *Asia Pacific Law Review* 1, no. 2 (1992): 1-17.
- Sammartano, Mauro Rubino. *International Arbitration: Law and Practice*. New York: Juris, 2014.
- Sanders, Pieter. *Quo Vadis Arbitration?: Sixty Years of Arbitration Practice*. The Hague: Cambridge, 1999.
- Sarı, Mehmet. "Tahkime Elverişlilik." *THD*, S. 32 (Nisan 2009): 145-172.
- Selçuk, Seyhan. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na Göre Hakem Kararlarının İptali*. Ankara: Yetkin, 2018.
- Süral, Ceyda. "Hakem Kararlarının İcrası ve İptal Davası." *DEÜHFD* 16, Özel Sayı (2014): 1377-1411.
- Şanlı, Cemal. "Türkiye'de Tahkim ve ADR." *Türkiye Barolar Birliği Uluslararası Uyuşmazlık Çözümünde Usul, Uygulamalar ve Güncel Sorunlar Sempozyumu Ankara*, (9-10 Ocak 2009): 167-176.
- Takavut, İbrahim Doğan. *Milletlerarası Ticari Tahkimde Doğrudan Uygulanan Kurallar*. İstanbul: Onikilevha, 2018.
- Tanrıver, Süha. *Medenî Usûl Hukuku Cilt II*. Ankara: Yetkin, 2021.
- Taşkın, Âlim. *Tahkim Hukukunda Tahkim Anlaşması, Hakem Kurulu ve Tahkim Yargılaması*. Ankara: Yetkin, 2019.

- Taşpınar, Sema. *Medeni Yargılama Hukukunda İspat Sözleşmeleri*. Ankara: Yetkin, 2001.
- Taşpınar Ayvaz, Sema. “Bedensel Zararlarda Tahkim.” İçinde *Türkiye Barolar Birliği Bedensel Zararlardan Dolayı Hukuki Sorumluluk Uluslararası Kongresi*, Editörler: Necdet Basa ve Sema Uçakhan Güleç, 405-432. Kıbrıs: Türkiye Barolar Birliği, 2019.
- Uçum, Mehmet. “İşe İade Taleplerinde Başlıca Sorunlar.” *İş Güvencesi Kurumu ve İşe İade Davaları, Legal İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku 2005 Yılı Toplantısı*, İstanbul: Legal, 2005.
- Umar, Bilge. *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*. Ankara: Yetkin, 2014.
- Uzelac, Alan. “(In)arbitrability and Exclusive Jurisdiction.” İçinde *International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution*, Editörler: Stefan Kröll, Loukas A. Mistelis, Viscasillas P. Perales ve V. Rogers, 451-466. The Netherlands: Kluwer Law International, 2011.
- Üstündağ, Saim. *Medeni Yargılama Hukukunda Kanun Yolları ve Tahkim*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1971.
- Yeşilova, Bilgehan. “Tahkim (İlk) İtirazı Üzerine-Hakemlerin Yargı Yetkisiyle İlgili Olarak-Mahkemelerce Yapılacak Denetim ve Sonuçları (Milletlerarası Tahkim Kanunu m. 5/1).” *DEÜHFD* (Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan) 11, Özel Sayı (2009): 739-818.
- Yücel, Müjgan. “Fesih Bildirimine İtirazda Özel Hakemin Kararlarının Kapsamı, İşe Başlatmama Halinde Tazminata Miktar Belirtmeden Karar Verilmesine İlişkin Yargıtay 9. Hukuk Dairesinin Bir Kararı.” *MÜHFHAD* 14, S. 3 (2008): 75-287. (Fesih)
- Yücel, Müjgan. “İş Güvencesi Kapsamında ‘Özel Hakem Şartı’ (İş Kanunu Madde 20).” *LIHSGHD* 1, S. 4 (2004): 1346-1365. (Özel Hakem Şartı)